

Λεξικογραφία και ορολογία: Συμπεράσματα από τη σύγκριση δύο σύγχρονων νεοελληνικών λεξικών

Χριστόφορος Χαραλαμπάκης

(Προσκεκλημένος ομιλητής του 8^{ου} Συνεδρίου)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εισήγηση αυτή εξετάζεται από μια ευρύτερη οπτική γωνία η σχέση λεξικογραφίας και ορολογίας. Στην πρώτη ενότητα μελετάται η ακριβής έννοια της ορολογίας. Διαπιστώνεται ότι στα δύο εγκυρότερα σύγχρονα λεξικά της Νεοελληνικής καταγράφεται μόνο η χρηστική σημασία του όρου, όπως γίνεται και στα γνωστότερα λεξικά της αγγλικής, γαλλικής και γερμανικής γλώσσας, χωρίς καμία αναφορά στον επιστημονικό αυτόν κλάδο. Στη δεύτερη ενότητα γίνεται ακριβέστερη οριοθέτηση των εννοιών: *λεξικογραφία - ειδική λεξικογραφία - ορογραφία*. Αξιοποιείται η παραγνωρισμένη σχετική γερμανική βιβλιογραφία και εντοπίζονται μερικές από τις αντιφάσεις και τις υπεργενικεύσεις των ερευνητών. Προτείνεται να καταλάβει η Ορολογία στο Πρόγραμμα Σπουδών των Πανεπιστημίων μας, τόσο στις θετικές, όσο και στις ανθρωπιστικές επιστήμες, τη θέση που της ανήκει και να οργανώνονται και για τους εκπαιδευτικούς επιμορφωτικά σεμινάρια σχετικά με τις νέες εξελίξεις σε έναν χώρο που εξελίσσεται με ταχύτατους ρυθμούς και συνδέεται άμεσα με την κατανόηση των επιτευγμάτων της σύγχρονης επιστήμης. Στην τρίτη και σημαντικότερη ενότητα εξετάζεται για πρώτη φορά στην ελληνική βιβλιογραφία η *απο-οροποίηση* (de-terminologization). Η «διαχεόμενη» στην κοινή γλώσσα ορολογία αφήνει πολλά περιθώρια συνεργασίας του ορολόγου με τον λεξικογράφο, ο οποίος οφείλει να παρακολουθεί και να καταγράφει αυτές τις δυναμικές γλωσσικές εξελίξεις. Δεν πρόκειται για απλή «επιστημονικοποίηση», αλλά για μια δυναμική παρουσία του επιστημονικού λόγου και των ειδικών όρων στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη κοινωνία. Στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για μεταφραστικά δάνεια, τα οποία δεν έχουν ακόμα μελετηθεί επαρκώς στη νεοελληνική γλώσσα. Εξετάζονται αδρομερώς οι σχετικοί με την ανεργία όροι. Η περίπτωση της απο-οροποίησης αναδεικνύει ένα ακόμα γόνιμο πεδίο συνεργασίας των λεξικογράφων, των ορολόγων και των ορογράφων, το οποίο επιβεβαιώνει τα πολλαπλά οφέλη της διεπιστημονικής έρευνας.

Lexicography and Terminology: Conclusions from the comparison of two Modern Greek Dictionaries

Christoforos Charalambakis

ABSTRACT

In this proposal, the connection between lexicography and terminology is examined from a wider perspective. In the first unit, the exact meaning of terminology is studied. It is ascertained that, in the most valid Modern Greek dictionaries, only the common usage of the term is recorded, as is the case

with the most widely used English, French and German dictionaries, without any reference to the discipline itself. In the second unit, a more accurate delineation of the terms: *lexicography - specialized lexicography - terminography*, is made. The unrecognized relevant German bibliography is utilized, and some of the contradictions and the overgeneralizations of researchers, are traced. It is suggested that terminology should occupy its appropriate space within the University curriculum both in exact sciences and in humanities. Training seminars for educators should also be organized, concerning the new developments in a field, which is rapidly expanding and is directly related with the understanding of modern scientific achievements. In the third and most important unit, *determinologization* is examined for the first time in Greek bibliography. The terminology which has been “diffused” in everyday language leaves a lot of room for the cooperation between the terminologist and the lexicographer, who ought to observe and record these dynamic linguistic developments. It is not simply a matter of “scientification”, but of the dynamic presence of scientific language and of specialized terms in the individual’s everyday life in the modern globalized society. In most cases they are loan translations which have not been adequately studied in Modern Greek. Terms relevant to unemployment have been briefly examined. The case of determinologization highlights one more fertile field for the cooperation among lexicographers, terminologists and terminographers, a fact which verifies the multiple benefits of interdisciplinary research.

1 Η ακριβής έννοια της ορολογίας

Η συλλογή, επεξεργασία, τυποποίηση και ερμηνεία των ειδικών όρων που αναπτύσσουν οι σύγχρονες δυναμικά εξελισσόμενες επιστήμες αποτελούν προϋπόθεση για την ευκολότερη κατανόηση της επιστημονικής γνώσης, όπως και για την απρόσκοπτη επικοινωνία και συνεννόηση μεταξύ των ειδικών σε διεθνές επίπεδο, αλλά και για τη διάχυση της πληροφόρησης στο ευρύτερο κοινό. Με την έννοια αυτή η επιστήμη της ορολογίας έχει μεγάλη πρακτική χρησιμότητα στο σχολείο, στις σπουδές και το επάγγελμα και γι’ αυτό επιβάλλεται να αξιοποιηθούν τα πορίσματά της και στην εκπαίδευση.

Οι σχέσεις που διέπουν τους επιστημονικούς κλάδους της Λεξικογραφίας και της Ορολογίας έχουν απασχολήσει διάφορους ερευνητές στην Ελλάδα και το εξωτερικό, όπως όμως είναι αναμενόμενο, δεν υπάρχει ταύτιση απόψεων. Η Ορολογία, με την έννοια «του ‘επιστημονικού κλάδου’ που μελετά, αναλύει και συγκροτεί τα ειδικά λεξιλόγια» (βλ. Ξυδόπουλος 2008, 264, σημ. 35), αμφισβητείται ως αυτόνομη επιστήμη, κυρίως από τους γλωσσολόγους, με το σκεπτικό ότι το ειδικό λεξιλόγιο «μελετάται κατά κανόνα από τη

λεξικολογία και κατ' επέκταση από τη λεξικογραφία». Όσοι υποστηρίζουν την άποψη αυτή παραβλέπουν ή υποτιμούν την τεράστια πρόοδο που έχει σημειώσει η Ορολογία ως επιστήμη, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Από το άλλο μέρος είναι σαφές ότι η πολυπλοκότητα της ορολογίας απαιτεί τη στενή συνεργασία διαφόρων επιστημονικών κλάδων, ανάμεσα στους οποίους κυρίαρχη θέση κατέχει η λεξικογραφία με την ευρύτερη έννοια του όρου.

Δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι τα δύο εγκυρότερα σύγχρονα λεξικά της Νεοελληνικής, το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1998 (ΛΚΝ) και το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Γ. Μπαμπινιώτη, 3^η έκδοση, Αθήνα 2008 (ΛΝΕΓ) δεν αναγνωρίζουν την πρώτη βασική σημασία της ορολογίας ως επιστημονικού κλάδου. Το λήμμα *ορολογία* παρουσιάζει στα δύο αυτά λεξικά τη μορφή:

ορολογία η [ορολοΐα] Ο25 : το σύνολο των ειδικών όρων που χρησιμοποιούνται σε μια επιστήμη, τέχνη, τεχνική ή άλλη ανθρώπινη δραστηριότητα: *Επιστημονική / τεχνική ~. Ιατρική / νομική / γλωσσολογική ~. Γνώση της ορολογίας. Ελληνική / διεθνής ~.* [λόγ. όρ(ος) > -ο- + -λογία μφρδ. γαλλ. terminologie (-logie = -λογία)] (ΛΚΝ).

ορολογία: το σύνολο των ειδικών όρων που χρησιμοποιούνται σε συγκεκριμένο γνωστικό ή επαγγελματικό χώρο: *ιατρική/τεχνική/νομική/ναυτική ~.* (ΛΝΕΓ).

Στο δεύτερο Λεξικό προστίθεται η πληροφορία ότι η *ορολογία* αποτελεί νεολογισμό του 1846. Παρατίθεται ακόμη το επίθ. *ορολογιακός* και *ορολογικός*, με προτίμηση στον δεύτερο τύπο για αποφυγή της σύγχυσης με το ομώνυμο *ωρολογιακός*. Σημειωτέον ότι και από τα δύο λεξικά απουσιάζει ο επιστημονικός κλάδος της *ορογραφίας* και ο *ορολόγος*.

Στο υπό έκδοση *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών το λήμμα παρουσίαζε την ακόλουθη αρχική μορφή:

ορολογία ουσ. (θελ.) 1. το σύνολο των εξειδικευμένων λέξεων, των όρων που χρησιμοποιούνται σε ένα γνωστικό τομέα, σε μια επιστήμη: *βασική/ γενική/ειδική/ επαγγελματική/επιστημονική/τεχνική ~. Διεθνής/ξένη ~. Αθλητική/διπλωματική/ εκκλησιαστική/εμπορική/επιχειρησιακή/ιατρική/κοινοτική/μουσική/ναυτική/(οικο)νομική/ στρατιωτική ~. Η ~ του διαδικτύου/της πληροφορικής. Γλωσσάριο/Λεξικό ~ας. Γβ. ονοματολογία. Βλ. αργκό, κοινωνιόλεκτος. 2. συστηματική μελέτη των ειδικών όρων, λέξεων και εκφράσεων που χρησιμοποιούνται για να ονοματοδοτηθούν πράγματα και έννοιες και οι γενικές αρχές που διέπουν τη σχέση τους: *επιτροπή ~ας. Βλ. λεξικογραφία, ορογραφία, -λογία.* [< γαλλ. terminologie]*

Πρέπει, πάντως, να τονιστεί ότι η πρώτη σημασία που δίνει το *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών κυριαρχεί σε χρηστικό επίπεδο, διαπίστωση η οποία

αποτυπώνεται στα περισσότερα λεξικά της αγγλικής, της γαλλικής και γερμανικής γλώσσας. Το Oxford English Dictionary, βλ. λ. terminology, καταγράφει την κυρίαρχη τάση: “Etymologically, The doctrine or scientific study of terms; in use almost always, The system of terms belonging to any science or subject; technical terms collectively; nomenclature”.

Ο Κ. Βαλεοντής και η Ε. Μάντζαρη (2006) έδωσαν με πυκνότητα λόγου τον πλήρη ορισμό της ορολογίας με δύο κύριες σημασίες και τρεις διακριτούς ρόλους:

1. ο **επιστημονικός κλάδος** που έχει ως αντικείμενο τη μελέτη των σχέσεων μεταξύ των εννοιών και των κατασημάνσεών τους (όρων, ονομάτων, συμβόλων) και τη διατύπωση αρχών και μεθόδων που διέπουν αυτές τις σχέσεις σε οποιοδήποτε θεματικό πεδίο και η **εργασία** της συλλογής, επεξεργασίας, διαχείρισης και παρουσίασης των ορολογικών δεδομένων σε μια ή περισσότερες γλώσσες.
2. **το σύνολο των όρων** που ανήκουν στην ειδική γλώσσα ενός ορισμένου θεματικού πεδίου.

Η ΕΛΕΤΟ πρότεινε για την άρση της αμφισημίας τη γραφή με Ο για την πρώτη σημασία και με ο για τη δεύτερη, η διάκριση όμως αυτή δεν φαίνεται να έχει χρηστικό αντίκρυσμα.

Κατά τον Παπαβασιλείου (2001) ο όρος «ορολογία» χρησιμοποιείται: 1. για την περιγραφή του λεξιλογίου ενός συγκεκριμένου τομέα (π.χ. βιοχημεία, αρχιτεκτονική, κοινωνιολογία, γλωσσολογία, πληροφορική κλπ). 2. για την περιγραφή των μεθόδων συλλογής, διάδοσης και τυποποίησης των όρων. Μπορεί, επίσης, να θεωρηθεί ως ένας διεπιστημονικός τομέας που αξιοποιεί στοιχεία από το χώρο της γλωσσολογίας, ιδιαίτερα της λεξικογραφίας, της λεξικολογίας και της σημασιολογίας, της σημειωτικής, της λογικής, της οντολογίας και της πληροφορικής. Με την πολυσημία της ορολογίας έχει ασχοληθεί διεξοδικά ο Bergenholtz (1995, σ. 51 κ.ε.). Πρόκληση για τον ορολόγο και τον λεξικογράφο, όπως και για μια σειρά άλλων επιστημόνων, αποτελεί η διεθνής εναρμόνιση της ορολογίας (βλ. Χαραλαμπίδης, 2003).

2 Οριοθέτηση εννοιών: λεξικογραφία – ειδική λεξικογραφία - ορογραφία

Ο Wiegand (1998, 33 κ.ε.) δίνει τον πιο συνοπτικό ορισμό της λεξικογραφίας: «Με τον όρο *λεξικογραφία* εννοείται η αυτόνομη πολιτιστική και επιστημονική πρακτική που έχει ως στόχο τη σύνταξη λεξικών και με τον τρόπο αυτόν να καταστήσει δυνατή τη χρήση τους». Ως συνώνυμα ισχύουν: «λεξικογραφία με την κυριολεκτική σημασία του όρου» (Lexikographie im eigentlichen Sinne) και «πρακτική λεξικογραφία» (Praktische Lexikographie). Στη γερμανική γλώσσα χρησιμοποιείται ο όρος Wörterbuchforschung για να δηλωθεί η θεωρία και η πράξη της λεξικογραφίας και των λεξικών. Το παραγνωρισμένο θέμα της λεξικογραφίας σε σχέση με τη χρήση του λεξικού εξετάζουν αναλυτικά οι Engelberg-

Lemnitzer, 2001. Η ειδική λεξικογραφία (Fachlexikographie), όρος ο οποίος δεν χρησιμοποιείται στη Νεοελληνική, ασχολείται πρωτίστως με τα ειδικά ή τεχνικά λεξικά και λεξιλόγια, τα οποία απευθύνονται τόσο στους ειδικούς, όσο και σε μαθητευόμενους. Η ειδική λεξικογραφία ταυτίζεται από ορισμένους ερευνητές με την ορολογία, έτσι όμως αντιμετωπίζεται η ορολογία σε εντελώς ρηχό επίπεδο, αφού ο ρόλος της είναι πολύ πιο σύνθετος και πολυεπίπεδος. Η ανάπτυξη πολύγλωσσων ορολογικών συστημάτων αποτελεί τη μεγάλη πρόκληση για την δυναμικά ανερχόμενη επιστήμη της ορολογίας.

Ο ειδικός λεξικογράφος ασχολείται τόσο με την περιγραφή των βασικών γνωρισμάτων του ειδικού λεξιλογίου όσο και με την αποσαφήνιση της πολυσημίας τους, με στόχο να δοθούν σαφείς ορισμοί των λέξεων και των σταθερών συνάψεων και να αποφευχθούν οι αμφισημίες. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για περιγραφή και στη δεύτερη για ρύθμιση. Η ρύθμιση, με την έννοια της προτυποποίησης της ειδικής γλώσσας, αποτελούσε παλαιότερα κύρια ενασχόληση των ορολόγων.

Όπως παρατηρεί εύστοχα ο Shierholz (2003, 12), «Οι θεμελιώδεις έννοιες της ορολογίας, όπως *λέξη, έννοια, αντικείμενο, εννοιολογικό σύστημα, παράσταση, ορισμός, γνώρισμα*, διαφέρουν σε σημασία και χρήση από τις ίδιες ή αντίστοιχες έννοιες της λεξικογραφίας. Η 'έννοια' (Begriff) ορίζεται ως γνωστική παράσταση ενός αντικειμένου η οποία ξεπερνά τη μεμονωμένη γλώσσα και αποτελεί μονάδα της εξωγλωσσικής πραγματικότητας. Αυτή και μόνο η διαπίστωση θα ήταν αρκετή για να τεκμηριωθεί η μη ταύτιση των δύο επιστημών. Η *ορογραφία* ορίζεται από τον ίδιο ερευνητή (σ. 13) ως η «πρακτική της καταγραφής και παρουσίασης ορολογικών δεδομένων σε ειδικά λεξικά και ηλεκτρονικές βάσεις». Κατά το DIN 2342 (1992,12) συνώνυμο της *ορογραφίας* είναι η *ορολογική λεξικογραφία* (terminologische Lexikographie), όχι όμως η *ειδική λεξικογραφία* (Fachlexikographie). Η ορογραφία επιβάλλεται να παρέχει αξιόπιστα στοιχεία, ενιαία οργάνωση των σχετικών βάσεων δεδομένων και να αξιοποιεί τα χρηστικά κριτήρια. Η ποιότητα των ορογραφικών εργασιών εξαρτάται από το σταθερό μεθοδολογικό υπόβαθρο και τις ενιαίες αρχές τυποποίησης. Απαραίτητη κρίνεται η συνεχής ενημέρωση των βάσεων δεδομένων και η κατηγοριοποίηση των όρων με βάση τις διαφοροποιημένες ανάγκες των χρηστών.

Τη σχέση ορογραφίας και (ειδικής) λεξικογραφίας εξετάζει αναλυτικά ο Shierholz (2003, 15 κ.ε.), ο οποίος επισημαίνει ότι η σχέση αυτή εξαρτάται από την οπτική γωνία από την οποία βλέπουν οι ερευνητές τα πράγματα. Καταγράφει τις ακόλουθες τρεις περιπτώσεις:

1. Η ορογραφία περιορίζεται στις ειδικές γλώσσες και η λεξικογραφία στην κοινή γλώσσα. Με τη διάκριση αυτή ο όρος «Ειδική λεξικογραφία» καθίσταται περιττός.

2. Η ορογραφία αποτελεί αναμφίβολα κλάδο της επιστήμης της ορολογίας (Terminologiewissenschaft), ενώ η ειδική λεξικογραφία τμήμα της Λεξικογραφίας. Η ορογραφία και η ειδική λεξικογραφία έχουν διαφορετικό θεωρητικό υπόβαθρο και διαφορετική αποστολή.
3. Η ορογραφία αποτελεί τμήμα της ειδικής λεξικογραφίας, η οποία με τη σειρά της είναι επιμέρους κλάδος της Λεξικογραφίας.

Σύμφωνα με τις απόψεις 1 και 2 η Λεξικογραφία ενδιαφέρεται για την κοινή γλώσσα και την παρουσίαση του λεξιλογικού της θησαυρού, ενώ η ορογραφία αναλύει τους ειδικούς όρους. Οι λεξικογράφοι εργάζονται περιγραφικά, επικεντρώνονται στη λέξη και επιλέγουν συνήθως την αλφαβητική σειρά, ενώ οι ορογράφοι ακολουθούν τη ρύθμιση, επικεντρώνονται στις έννοιες και επιλέγουν μια συστηματική μακροδομή. Τα προϊόντα της ορογραφίας απευθύνονται στους ειδικούς και αξιοποιούνται κατά την παραγωγή κειμένων. Τα προϊόντα της λεξικογραφίας απευθύνονται στο ευρύτερο κοινό και χρησιμοποιούνται για την κατανόηση κειμένων. Είναι προφανές ότι οι οριοθετήσεις αυτές δεν ισχύουν στην πράξη. Η ρύθμιση έχει εγκαταλειφθεί τα τελευταία χρόνια από τους ορογράφους, ενώ πολλά λεξικογραφικά έργα κρατούν την απαραίτητη ισορροπία ανάμεσα στην παραγωγή και κατανόηση κειμένων με την κατάλληλη λημματοποίηση. Ύστερα από αυτές τις σύντομες παρατηρήσεις γίνεται υπό όρους αποδεκτή η τρίτη άποψη.

Συνήθως στην εξειδικευμένη βιβλιογραφία γίνεται προσπάθεια περιγραφής του επιστημονικού «προφίλ» του λεξικογράφου και του ορογράφου με διαχωριστικές γραμμές, οι οποίες στην πράξη δεν ισχύουν. Ο Shierholz (2003, 18) τονίζει, ανάμεσα στα άλλα, ότι ο λεξικογράφος πρέπει να γνωρίζει τη δομή της γλώσσας, να έχει καλό γλωσσικό αισθητήριο, να διακρίνει τις σημασιολογικές αποχρώσεις, να καταγράφει τα συνώνυμα και αντώνυμα, όπως και τις συνδυαστικές δυνατότητες των λέξεων. Ο ορογράφος, από το άλλο μέρος, οφείλει να είναι πλήρως ενημερωμένος για τις εξελίξεις που αφορούν τα λογισμικά αυτόματης εξόρυξης όρων και να διαθέτει ειδικές γνώσεις σε συγκεκριμένα θεματικά πεδία. Ο ορολόγος δεν είναι απαραίτητο να είναι φιλόλογος ή γλωσσολόγος, όπως νομίζουν ορισμένοι. Συχνά συμβαίνει το αντίθετο. Τον τίτλο του ορολόγου τον αποκτά κανείς με τη συστηματική ενασχόληση με αυτόν τον σπουδαίο επιστημονικό κλάδο και όχι με τυπικές σπουδές. Είναι απαραίτητο να οργανώνονται στα πλαίσια της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών ειδικά σεμινάρια ορολογίας τα οποία θα τους βοηθήσουν να κατανοήσουν πληρέστερα τον επιστημονικό λόγο και να διδάξουν στους μαθητές τους μηχανισμούς λειτουργίας και την ακρίβεια της επιστημονικής γλώσσας. Από το άλλο μέρος επιβάλλεται να ανανεωθούν τα Προγράμματα Σπουδών των Πανεπιστημίων μας και να ενταχθεί σε αυτά η διδασκαλία της ορολογίας σε όλες τις Σχολές. Στα δύσκολα και από τη φύση τους περίπλοκα

θεωρητικά και πρακτικά θέματα της λεξικογραφίας και της ορολογίας δεν μπορεί να είναι κανείς απόλυτα ενημερωμένος. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η εξειδίκευση σε έναν από τους δύο κλάδους, αφού πρώτα αποκτήσει όσο γίνεται ευρύτερη εποπτεία και των δύο επιστημονικών κλάδων. Από τη στενή συνεργασία ορολόγων, ορογράφων και λεξικογράφων μπορούν να προκύψουν ποιοτικά, σύμφωνα με τις διεθνείς προδιαγραφές, έντυπα και ηλεκτρονικά λεξικά ορολογίας. (Για τα σχετικά προβλήματα βλ. Κατσογιάννου, 2004).

3 Απο-οροποίηση

Από τα πιο ενδιαφέροντα σημεία επαφής της λεξικογραφίας με την ορολογία είναι το μεταβατικό στάδιο κατά το οποίο ένας επιστημονικός όρος ξεφεύγει από τον περιορισμένο χώρο του εκάστοτε γνωστικού πεδίου και γίνεται κτήμα των μη ειδικών. Η σημασία ενός όρου γίνεται πιο χαλαρή, όταν μετακινηθεί από τα αυστηρώς οριοθετημένα πλαίσιά του και ενταχθεί στον πυρήνα της κοινής γλώσσας. Η διαδικασία αυτή είναι γνωστή ως *απο-οροποίηση* (de-terminologization). Η αντίθετη τάση, η *οροποίηση* (terminologization) είναι η διαδικασία κατά την οποία μια λέξη ή έκφραση της κοινής γλώσσας μετασχηματίζεται σε όρο που αντιστοιχεί σε μια γλώσσα για ειδικούς σκοπούς ("the process by which a general-language word or expression is transformed into a term designating a concept in a language for special purposes (LSP)", ISO 704). Βασική ιδιότητα ενός όρου είναι η *πληροφορικότητά* του, δηλ. η σαφώς οριοθετημένη σημασία του, έτσι ώστε να μην επέρχεται σύγχυση με άλλες έννοιες. Τα υπόλοιπα τρία κριτήρια για την επιτυχή απόδοση της ξένης επιστημονικής ορολογίας, η *αποδεκτότητα*, η *ανακλησιμότητα* και η *μεταφρασσιμότητα*, έχουν έντονα υποκειμενικό χαρακτήρα και γι' αυτό αξιολογικά έρχονται σε δεύτερη μοίρα.

Η «διαχεόμενη» στην κοινή γλώσσα ορολογία αφήνει πολλά περιθώρια συνεργασίας του ορολόγου με τον λεξικογράφο, ο οποίος οφείλει να παρακολουθεί και να καταγράφει αυτές τις σημαντικές γλωσσικές τάσεις και εξελίξεις. Δεν πρόκειται ασφαλώς για απλή «επιστημονικοποίηση», αλλά για μια δυναμική παρουσία του επιστημονικού λόγου και των ειδικών όρων στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη κοινωνία. Στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για μεταφραστικά δάνεια, τα οποία δεν έχουν ακόμα μελετηθεί επαρκώς στη γλώσσα μας. Ήδη στη μελέτη μου του 2003 τόνισα εμφατικά ότι η επιστημονική ορολογία υπεισέρχεται με ραγδαίους ρυθμούς στην κοινή γλώσσα, την οποία εμπλουτίζει με όρους οι οποίοι πριν από λίγα χρόνια ήταν γνωστοί μόνο στους ειδικούς. Από τα νεοελληνικά λεξικά απουσιάζουν πολλοί τέτοιοι όροι, ακόμα και ονομασίες επιστημονικών κλάδων, όπως *βενθολογία*, *γεωβοτανική*, *ενδοδοντία*, *στοματική χειρουργική*, *φυκολογία*, οι οποίοι διδάσκονται στα πανεπιστήμια.

Όπως έχουν ήδη επισημάνει οι Meyer-Mackintosh (2000, 113 κ.ε.), όταν ένας όρος

μετακινείται στον χώρο της κοινής γλώσσας από σημασιολογική άποψη συμβαίνουν δύο τινά, σε ό,τι αφορά την αρχική σημασία:

1. Δεν αλλάζει επί της ουσίας, όπως για παράδειγμα, στο φραστικό όνομα *φαινόμενο του θερμοκηπίου*. Λεξικογράφοι και λεξικολόγοι εξακολουθούν να χαρακτηρίζουν τις περιπτώσεις αυτές ως όρους, στην ουσία όμως πρόκειται για τη διαδικασία της αποοροποίησης, με την έννοια ότι στα κοινά λεξικά οι όροι αυτοί πρέπει να αναλύονται με τον απλούστερο δυνατό τρόπο. Ο ειδικός και ο μη ειδικός έχουν στο μυαλό τους το ίδιο περίπου πράγμα. Η διαφορά έγκειται στο ότι ο απλός άνθρωπος προσθέτει στις έννοιες αυτές διάφορες συνυποδηλώσεις οι οποίες συχνά είναι πιο ισχυρές από την ίδια την αρχική σημασία. Η αναφορά στην *ατομική βόμβα* ανακαλεί αμέσως στο μυαλό τη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι.
2. εξασθενεί σε σημείο που θα μπορούσε να γίνει λόγος για μετακίνηση του όρου σε άλλη εννοιολογική περιοχή. Η *ανακύκλωση* δεν μπορεί παρά να είναι «διαδικασία κατά την οποία χρησιμοποιημένα ή φαινομενικά άχρηστα υλικά συλλέγονται, ταξινομούνται, μετατρέπονται σε πρώτη ύλη και επαναχρησιμοποιούνται για την παραγωγή νέων προϊόντων, με σκοπό τη μείωση της ρύπανσης και της ποσότητας των αποβλήτων και την εξοικονόμηση πρώτων υλών και ενέργειας». Η μεταφορική σημασία «αναπαραγωγή, διαίωνιση» ανάγεται σε άλλο σημασιολογικό πεδίο. Εκφράσεις, όπως *ανακύκλωση προβλημάτων*, *η ανακύκλωση της βίας*, δείχνουν ότι ο όρος *ανακύκλωση* έχει ξεφύγει κατά πολύ από τη θεματική περιοχή της ορολογίας. Έτσι όμως εμπλουτίζεται η κοινή γλώσσα με εντυπωσιακούς ρυθμούς. Η συμβολή αυτή της επιστημονικής ορολογίας στην αύξηση της πολυσημίας των λέξεων δεν έχει μελετηθεί σχεδόν καθόλου σε ό,τι αφορά τη νεοελληνική γλώσσα. Έτσι, δεν ανακυκλώνεται μόνο το χαρτί, το γυαλί και το αλουμίνιο, αλλά και οι ιδέες και τα επιχειρήματα, όταν επανέρχονται τα ίδια ή ελαφρώς παραλλαγμένα. Ακόμα και μια κυβέρνηση, ύστερα από έναν ανασχηματισμό, χαρακτηρίζεται «ανακυκλωμένη», όταν παραμένουν τα ίδια πρόσωπα και απλώς αλλάζουν υπουργεία.

Για να φανεί εναργέστερα το όλο πλέγμα των προβλημάτων που συνδέονται με την αποορολογικοποίηση θα αναφερθώ εκτενέστερα σε δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις.

Το επίθετο *εικονικός* γνώρισε χάρη στις εξελίξεις της υψηλής τεχνολογίας σημαντικές σημασιολογικές εξελίξεις. Η νεοελληνική γλώσσα μέχρι πριν από λίγα χρόνια γνώριζε μόνο τις σημασίες «φαινομενικός», κατ' επέκταση «ψευδής, πλασματικός, μη πραγματικός» και

δευτερευόντως «εικονιστικός», σε συγκεκριμένα πάντα γλωσσικά περιβάλλοντα. Το ΛΚΝ καταγράφει μόνο αυτές τις παραδοσιακές σημασίες:

εικονικός -ή -ό [iikonikós] Ε1 : 1. που γίνεται, υπάρχει, υφίσταται μόνο φαινομενικά: *Εικονικό συμβόλαιο. Εικονική πώληση / μεταβίβαση. || ~ γάμος. Εικονική συνεδρίαση. Εικονική εκτέλεση. ~ αντίπαλος / στόχος, υποθετικός. Εικονικά πυρά.* ANT πραγματικά. || (νομ.) *Εικονική δικαιοπραξία*, που γίνεται με εκούσια ψευδή δήλωση της βούλησης αυτών που την καταρτίζουν για να παραπλανήσουν τρίτον. 2. **εικονιστικός**: *Εικονική τέχνη.* ANT ανεικονική. ~ *διάκοσμος. Εικονική παράσταση. εικονικά* ΕΠΙΡΡ. [λόγ. < ελνστ. *είκονικός*]

Το ΛΝΕΓ προσθέτει το σύμπλοκο *εικονική πραγματικότητα*, χωρίς να επεκτείνεται στις χρήσεις που προέκυψαν από τους σχετικούς όρους της Πληροφορικής.

Το υπό έκδοση *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών δίνει έμφαση στις πρόσφατες χρήσεις του επιθέτου, όπως φαίνεται από το σχετικό λήμμα:

εικονικός, ή, ό [είκονικός] ει-κο-νι-κός επίθ. 1. (μτφ.) που δεν ισχύει, δεν υπάρχει στην πραγματικότητα, δεν είναι αληθινός, φαινομενικός: ~ός: *πόλεμος. ~ή: (ΝΟΜ.) δίκη/εκτέλεση/μεταβίβαση. (ΟΙΚΟΝ.) ~ό: κεφάλαιο. ~ές: δαπάνες/πωλήσεις. ~ά: πυρά/τιμολόγια. Πβ. πλασματ-, υποθετ-ικός, ψεύτικος, πλαστός.* ANT. αληθινός (1), πραγματικός (1) 2. ΠΛΗΡΟΦ. που δημιουργείται, προσομοιώνεται, μεταδίδεται ή εκτελείται μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή ή δικτύου υπολογιστών: ~ός: *κόσμος/χάρτης. ~ή: βιβλιοθήκη/εφαρμογή/περιήγηση. ~ό: μουσείο/παιχνίδι/ περιβάλλον (= εικονική πραγματικότητα)/πληκτρολόγιο/σύμπαν/σχολείο (ANT. συμβατικό). ~ές: διευθύνσεις/επιχειρήσεις/πτήσεις. ~ά: εκθέματα/ζώα/περιβάλλοντα. Πβ. διαδικτυακός, ηλεκτρονικός, ψηφιακός.* 3. (σπάν.) που έχει σχέση με την εικόνα ή την απεικόνιση: ~ός: *διάκοσμος. ~ή: τέχνη.* ΣΥΝ. απεικονιστικός (1), εικονιστικός ANT. ανεικονικός • επίρρ.: **εικονικά** & (λόγ.) -ώς [-ώς] • ΣΥΜΠΛ.: **εικονική αερομαχία**: που γίνεται χωρίς πραγματικά πυρά: *Η διαδικασία της αναχαίτισης εξελίχθηκε σε ~ ~.*, **εικονική μνήμη**: ΠΛΗΡΟΦ. προσωρινό, αποθηκευτικό μέσο στον σκληρό δίσκο που υποστηρίζει τη λειτουργία εφαρμογών, όταν δεν επαρκεί η φυσική (κύρια) μνήμη του υπολογιστή. [< αγγλ. virtual memory, 1959] , **εικονική πραγματικότητα** 1. ΠΛΗΡΟΦ. αλληλεπιδραστικό τρισδιάστατο περιβάλλον προσομοίωσης, η απεικόνιση του οποίου γίνεται σε πραγματικό χρόνο: *διαδικτυακή ~ ~. Βλ. κυβερνοχώρος.* 2. (μτφ.) απατηλή εικόνα για την πραγματικότητα: *Τα ΜΜΕ δημιουργούν μια ~ ~. Κρύβει τα προβλήματα και κατασκευάζει ~ές ~ες.* [< αγγλ. virtual reality, 1987] , **εικονικό γραφείο**: εταιρεία που λειτουργεί μέσω διαδικτύου., **εικονικό εργαστήριο** βλ. εργαστήριο, **λευκός/εικονικός γάμος** βλ. γάμος [< 1,3: μτγν. εικονικός 2: αγγλ. virtual, 1959]

Είναι προφανές ότι ένα λεξικό που απευθύνεται στο ευρύτερο κοινό δεν μπορεί να υπεισέλθει σε λεπτομέρειες. Αυτό μπορεί να γίνει σε εξειδικευμένες λεξικογραφικές μελέτες. Η λύση που απομένει είναι να περιοριστεί κανείς στην καταγραφή των συχνότερων

συνδυαστικών δυνατοτήτων, έστω και αν θυσιάζεται η πληροφοριακή αξία. Παραθέτουμε, για παράδειγμα, το σύμπλοκο *εικονικά ζώα* και αν ενδιαφέρει τον χρήστη του λεξικού, μπορεί να ανατρέξει σε άλλες πηγές για να αντλήσει τις απαραίτητες πληροφορίες. Το Oxford English Dictionary καταγράφει το virtual pet (πρώτη μνεία: 1993) ως Draft partial entry, March 2004, με πλήρη ορισμό: “an electronically simulated animal with which human interaction is possible; spec. a hand-held toy with a small screen displaying the animated image of a pet which can be cared for and responded to (by pushing buttons) as if it were a real pet”.

Πολύ πιο σύνθετα είναι τα προβλήματα που ανακύπτουν όταν έχει να κάνει κανείς με επιστημονικούς όρους οι οποίοι αναφέρονται στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και επηρεάζουν τη ζωή χιλιάδων πολιτών. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του λήμματος *ανεργία*. Το σοβαρό αυτό θέμα που ταλανίζει και την Ελλάδα με τις εφιαλτικές διαστάσεις που έχει λάβει, αντιμετωπίζεται ρηχά στα γνωστά νεοελληνικά λεξικά. Το ΛΚΝ περιορίζεται σε πέντε συνδυαστικές δυνατότητες (*εποχιακή, περιστασιακή, προσωρινή, μερική, γενική*), ενώ το ΛΝΕΓ μόνο σε τρεις (*εποχιακή, μερική, διαρθρωτική*). Από τις τρεις βασικές μορφές ανεργίας το ΛΚΝ δεν καταγράφει καμία, ενώ το ΛΝΕΓ αναφέρει μόνο τη *διαρθρωτική*. Οι υπόλοιπες δύο είναι η *ανεργία τριβής* και η *κυκλική ανεργία*.

Στο *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών το λήμμα έχει την παρακάτω μορφή:

ανεργία [άνεργια] α-νερ-γί-α ουσ. (θηλ.) **1.** κατάσταση κατά την οποία δεν εργάζεται κάποιος λόγω αδυναμίας εύρεσης εργασίας, έλλειψη απασχόλησης: *ανεπίσημη /βραχυχρόνια /επίσημη/ εποχι(α)κή/ καταγεγραμμένη/ κρυφή (ή λανθάνουσα, συγκεκαλυμμένη)/μαζική/μακροχρόνια /μερική /μόνιμη/πραγματική/προσωρινή/ συγκυριακή/ συνολική/τεχνολογική/χρόνια ~. Η ~ των νέων /πτυχιούχων. Πληθωρισμός/ φτώχεια και ~. Επίδομα/κάρτα/ταμείο/χρόνος ~ίας. Το οξύ πρόβλημα της ~ίας. Μέτρα για την αντιμετώπιση/καταπολέμηση της ~ίας. Αγώνας ενάντια στην ~. Η ~ πλήττει μεγάλο ποσοστό γυναικών. Βλ. *αεργία, απεργία*. **2.** (συνεκδ.) ο αριθμός των ατόμων που δεν μπορούν να βρουν εργασία: *υψηλή ~. Αύξηση/μείωση/οριακή πτώση της ~ίας στο ...%. Η ~ παραμένει σε χαμηλά επίπεδα/υποχώρησε (ελαφρά)*. • ΣΥΜΠΛ.: **ανεργία τριβής:** που προκαλείται για ορισμένο χρονικό διάστημα από την εκούσια μετακίνηση ατόμων από μια εργασία σε μια άλλη. [*< αγγλ. frictional unemployment*] , **διαρθρωτική/δομική ανεργία:** ΟΙΚΟΝ. που προκύπτει όταν ορισμένα τμήματα του εργατικού δυναμικού δεν διαθέτουν την απαραίτητη κατάρτιση και τις απαιτούμενες δεξιότητες για τις υπάρχουσες θέσεις εργασίας. [*< αγγλ. structural unemployment, 1932*], **κυκλική ανεργία:** που οφείλεται στη μειωμένη ζήτηση προϊόντων και υπηρεσιών λόγω οικονομικής ύφεσης, **τεχνική ανεργία** & **τεχνητή ανεργία:** προσωρινή αργία (όχι*

μεγαλύτερη των τριών μηνών) που οφείλεται σε αδυναμία του εργοδότη να συνεχίσει την παραγωγική διαδικασία για οικονομικούς λόγους. [< αγγλ. technical unemployment] [< μγν. ανεργία 'έλλειψη δραστηριότητας', γερμ. Arbeitslosigkeit]

Σε ένα γενικό λεξικό δεν είναι πάντα εύκολο, αλλά ούτε και απαραίτητο, να προχωρήσει ο λεξικογράφος σε αναλυτικές ερμηνείες και εξειδικευμένες αναλύσεις. Η *μακροχρόνια ανεργία* γίνεται αντιληπτή από τον απλό άνθρωπο με διαισθητικά συνήθως κριτήρια. Η ακριβής έννοια του όρου είναι: «Κατάσταση της ανεργίας στην οποία βρίσκεται ο άνεργος για χρονικό διάστημα πάνω από 12 μήνες (άνεργοι άνω των 25 ετών) ή πάνω από 6 μήνες (άνεργοι κάτω των 25) και είναι εγγεγραμμένος στις καταστάσεις ανέργων στις αρμόδιες υπηρεσίες απασχόλησης».

Πολύ πιο σοβαρά είναι τα προβλήματα που ανακύπτουν όταν θελήσει να δώσει κανείς τον ορισμό του όρου. Ο ορολόγος τον περιγράφει με επιστημονική ακρίβεια και συχνά οφείλει να υπεισέλθει σε λεπτομέρειες για ασφαλέστερη οριοθέτηση, γιατί όχι περιχαράκωση, αφού κύριο μέλημά του είναι η αποφυγή αμφισημίας. Ο λεξικογράφος, σπληνιζόμενος στα πορίσματα του ορολόγου, είναι υποχρεωμένος να απλουστεύσει τον ορισμό, χωρίς να παραγνωρίζει τα βασικά γνωρίσματα του όρου. Στην περίπτωση αυτή απαιτείται να έχει την ικανότητα πύκνωσης του λόγου και δόμησης ενός συνεκτικού κειμένου. Άλλο τόσο είναι σημαντικό το θέμα της επιλογής του κατάλληλου υφολογικού επιπέδου. Υπάρχουν για τον ίδιο όρο εναλλακτικοί ορισμοί, οι οποίοι συχνά επιτείνουν τη σύγχυση. Ας πάρουμε για παράδειγμα τον όρο *ανεργία τριβής*. Στο διαδίκτυο μπορεί να βρει κανείς διάφορους ορισμούς, όπως: «Ανεργία ατόμων που μετακινούνται μεταξύ θέσεων εργασίας», «Το χρονικό διάστημα που απαιτείται ώστε οι άνεργοι να καλύψουν τις κενές θέσεις εργασίας», «που προκαλείται από την μετακίνηση ορισμένων ατόμων από μια εργασία σε μια άλλη, με παρεμβολή μικρής περιόδου ανεργίας», κ.ά. Το Ινστιτούτο Δικονομικών Ερευνών, Αθήνα, δίνει με τη σειρά του ένα προβληματικό και υφολογικά άκομψο ορισμό, εν μέρει επηρεασμένο από τον αντίστοιχο γαλλικό: «Ανεργία που προκύπτει από την ανεπάρκεια κινητικότητας (γεωγραφικής και επαγγελματικής) των εργαζομένων». Στην ορολογική βάση δεδομένων InterActive Terminology for Europe (*IATE*), βλ. *chômage frictionnel*, γίνεται παραπομπή στον πληρέστερο κατά τη γνώμη μου ορισμό: «*Chômage résultant d'une insuffisante mobilité de la main-d'oeuvre, les chômeurs ne pouvant répondre aux offres d'emploi parce qu'ils n'ont pas la qualification voulue ou ne résident pas dans le lieu où l'emploi est offert*». Στην παραπάνω βάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχουν πολλές αδόκιμες και εσφαλμένες αποδόσεις όρων, τουλάχιστο σε ό,τι αφορά τη Νεοελληνική, ένα θέμα που ξεφεύγει από τα όρια της παρούσας εισήγησης. Αναφορικά με τον αγγλικό ιατρικό όρο *anergy* (γαλλ. *anergie*, γερμ. *Anergie*) η απόδοσή του ως ανεργία οδηγεί σε σύγχυση

λόγω του ομώνυμου καθιερωμένου όρου για τη δήλωση της έλλειψης απασχόλησης. Οι εναλλακτικές μεταφράσεις «αναλλεργία» και « έλλειψη αλλεργίας» παρουσιάζουν άλλου είδους δυσκολίες.

Οι Meyer-Mackintosh (2000, 136) καταλήγουν και αυτοί στο συμπέρασμα ότι ο αριθμός των εξειδικευμένων όρων που θα «μεταναστεύουν» στην κοινή γλώσσα θα αυξάνεται συνεχώς. Πολλοί όροι θα γνωρίσουν έτσι ποικίλες σημασιολογικές, γραμματικές και πραγματολογικές αλλαγές, οι οποίες ανοίγουν ένα νέο προκλητικό πεδίο έρευνας τόσο για τον ορολόγο όσο και για τον λεξικογράφο.

Συμπεράσματα

Η λεξικογραφία και η ορολογία αποτελούν δυο γόνιμους, πάντα επίκαιρους επιστημονικούς κλάδους οι οποίοι βρίσκονται σε συμπληρωματική σχέση. Η ασυμφωνία των ειδικών ως προς την οριοθέτησή τους και τις σχετικές αρμοδιότητες των επιστημόνων που τις καλλιεργούν, είναι μέχρις ενός σημείου αναμενόμενη, αφού σε κάθε δυναμικό κλάδο τα όρια είναι ρευστά και αμφιλεγόμενα. Σημασία έχει ο εντοπισμός, μέσα στο ευμετάβλητο τοπίο της γλώσσας, των κοινών σημείων αναφοράς της ορολογίας και της λεξικογραφίας. Η στενότερη συνεργασία του λεξικογράφου με τον ορολόγο καθίσταται αναγκαία, σήμερα ιδίως, για έναν πρόσθετο λόγο: Οι καινοτόμες έρευνες και ανακαλύψεις γίνονται στα όρια των επιστημών, στα κρίσιμα σημεία επαφής των επιστημονικών κλάδων. Έναν τέτοιο γόνιμο χώρο φάνηκε να δημιουργεί η αποροποίηση, η σημασία της οποίας δεν έχει ακόμα αναγνωριστεί στον βαθμό που της αξίζει. Υπάρχουν, επίσης, πολλά περιθώρια συνεργασίας για την παραγωγή γενικών λεξικών της Νεοελληνικής τα οποία θα αποδίδουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην παρουσίαση και ανάλυση των γενικευμένων επιστημονικών όρων.

Ελληνική Βιβλιογραφία

1. Βαλεοντής Κ., Τοράκη Κ., Μάρτιος, 2008. «*Η Ορολογία ως βασικό εργαλείο τυποποίησης: ζητήματα και δράσεις σε εθνικό επίπεδο*». Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Εσπερίδα «Ευρωπαϊκή Τυποποίηση και Ελληνική Πραγματικότητα».
2. Βαλεοντής Κ., Μάντζαρη Ε., *Η γλωσσική διάσταση της Ορολογίας: Αρχές και μέθοδοι σχηματισμού των όρων*, 1st Athens International Conference on Translation and Interpretation. Translation: Between Art and Social Science, 13 -14 October 2006.
3. Κατσογιάννου Μ., «*Λεξικά Ορολογίας: Μεθοδολογία, Δομή και Περιεχόμενο*», στον τόμο: Κατσογιάννου Μ. & Ευθυμίου Ε., *Ελληνική Ορολογία: Έρευνα και Εφαρμογές*. Αθήνα 2004: Εκδόσεις Καστανιώτη, σσ. 167-192.
4. Ξυδόπουλος Γ. Ι., *Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*, Αθήνα 2008: Πατάκης.

5. Παπαβασιλείου Περικλής Α., 2001: «Ορολογία - Σύντομη ιστορική αναδρομή και σύγχρονη πραγματικότητα», Ανακοίνωση στο 3ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ), Αθήνα.
6. Χαραλαμπάκης Χρ. «Προβλήματα ισοδυναμίας στη νεοελληνική επιστημονική ορολογία», *Πρακτικά του 6^{ου} Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, 6th International Conference of Greek Linguistics*, Ρέθυμνο, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003. Βλ. το σχετικό CD-rom που εξέδωσε το Εργαστήριο Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Ξένη Βιβλιογραφία

1. Bergenholz H., “Wodurch unterscheidet sich Fachlexikographie von Terminographie?”, *Lexicographica*, 11, 1995, 50-59.
2. Engelberg S.- Lemnitzer L., *Lexikographie und Wörterbuchbenutzung*, Tübingen 2001: Stauffenburg.
3. Meyer I.- Mackintosh K., “When terms move into our everyday lives: An overview of de-terminologization”, *Terminology* 6 (1), 2000, 111-138.
4. Shierholz Stefan J., “Fachlexikographie und Terminographie”, *ZfAL* 39, 2003, 5-28.
5. Wiegand H.E., *Wörterbuchforschung: Untersuchungen zur Wörterbuchbenutzung. Zur Theorie, Geschichte, Kritik und Automatisierung der Lexikographie*. Teilb. 1, Berlin – New York 1998: W. de Gruyter.

Χριστόφορος Χαραλαμπάκης

Καθηγητής της Γλωσσολογίας
στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών
Σπετσών 69, 113 62 Αθήνα.
ccharala@phil.uoa.gr